

MAMLAKATNING IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA MUQOBIL MOLIYALASHTIRISH INSTRUMENTLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11398593>

Abdulazizov Shuhratjon Botirjon o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,

“Moliya” kafedrası o'qituvchi

e-mail: abdulazizovshuhrat4@gmail.com

Hozirgi kunda biznes faoliyatini olib borish hamda uning kengayishi uchun moliylashtirish manbalarini topish kunda-kunga murakkablashib bormoqda. Shunday davrda yangiliklar va innovatsiyalar mamlakat qistisodiyotini drayveri hisoblanadi. Moliyalashtirishing yangi manbalarini jalb qilish makro va mikro darajada dolzarbligicha qolmoqda. Shu nuqtayi nazardan qarasaq muqobil moliylashtirish bugungi kun iqtisodiyoti uchun zarurdir.

Muqobil moliyalashtirish yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiyotni rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bunday manbalarning ahamiyatiga qaramay, rivojlanayotgan mamlakatlardagi tadbirkorlar rivojlangan mamlakatlardagi tadbirkorlar uchun qulayroq bo'lgan moliyaviy imkoniyatlarning yetarli emasligi (masalan, bank kreditlari) tufayli moliyaviy qiyinchiliklar duch kelishmoqda. Ushbu moliyalashtirish to'sig'i rivojlanayotgan mamlakatlarda kredit xavfsizligi to'g'risidagi qonunlarning yo'qligi va takomillashtirilgan axborot tizimlarining yo'qligi bilan yanada qiyinlashmoqda. Ushbu cheklovlar rivojlanayotgan dunyoning aksariyat mamlakatlarida tadbirkorlik faoliyatining potentsial o'sishiga to'sqinlik qiladi.

Jahonda biznes faoliyatini turli faoliyatlarni moliyalashtirishda an'anaviy moliyalashtirish instrumentlaridan foydalanilmoqda. An'anaviy moliyalashtirish bu turli banklar va kapital bozorlarining institutsional moliya tizimidan tashqaridagi moliya shakllari tushuniladi. An'anaviy moliyalashtirishning asosiy usullari quyidagilardan iborat hisoblanadi:

- qarzlar
- overdraft
- ipoteka krediti
- kredit
- investitsiya

Muqobil moliyalashtirishga ta'rif berib o'tadigan bo'lsak, muqobil moliyalashtirish deganda banklar va kapital bozorlarining institutsional moliya tizimidan tashqaridagi moliya shakllari tushuniladi. Ularning asosiy turlari quyidagilarni keltirish mumkin.

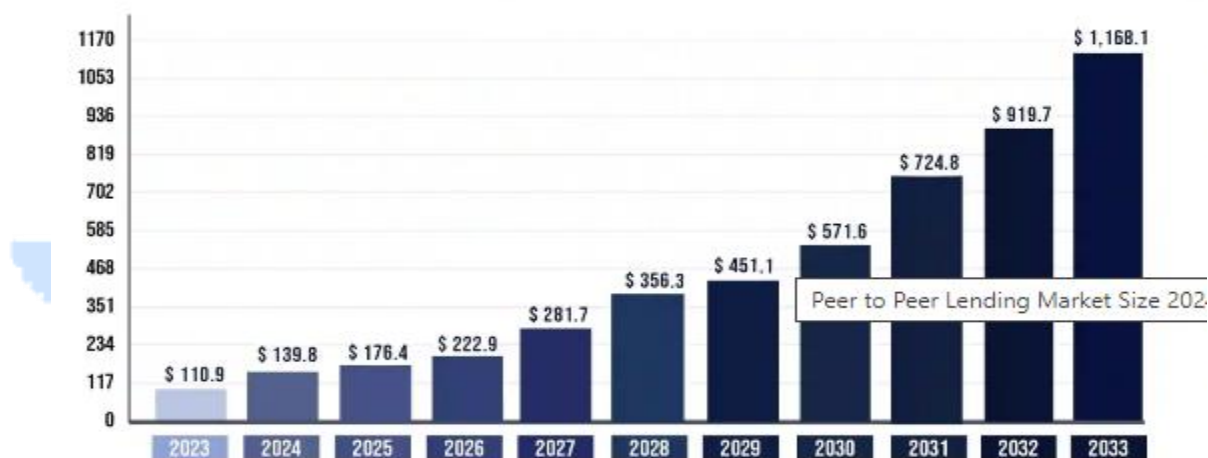
- Peer-to-peer
- Kraudfanding
 - Venchur kapital

Peer to peer to'lov yoki "ijtimoiy to'lov" – bu ikkita shaxsning bir-biriga qarz yoki ijaraga berishlarini anglatadi. Bunday munosabat shaxslar boshqalarning ishtirokisiz shartlar asosida pul berishni ma'nosini anglatadi hamda undan vaqtincha foydalanganlik uchun foizi to'lanishi shart hisoblanadi. P2P munosabatlari so'nggi yillarda anchagina rivojlandi. Ayniqsa, global moliyaviy inqiroz bu munosabatning rivojlanishiga asosiy omil bo'lib xizmat qildi. Chunki inqiroz vaqtida banklar va boshqa moliyaviy xizmatlarning faoliyati deyarli to'xtadi.

An'naviy moliyalashtirish hisobidan mablag' jalb qilish va kiritish qiyinlashganda, investorlar va mablag' oluvchilar turli xil alternativ moliyalashtirish yo'llarini izlashdi. Mablag' olishda asosan bank va boshqa moliyaviy muassaslar xizmatlaridan foydalanilgan. P2P usulida esa bu jarayon bir muncha tezlashdi. Biroq ushbu muqobil moliyalashtirish turi an'anaviysiga qaraganda bir muncha risikli hisoblanadi.

2023-yilcha Shimoliy Amerika peer-to-peer (P2P) ijaraga o'tkazish bozori ustida egam bo'lgan. Shimoliy Amerika umumiy ravishda boshqa mintaqalarga nisbatan P2P ijaraga o'tkazish uchun o'ziga yoqimli tartibot muhitiga ega. Tartibotlar shaffofligi va ijaraga o'tkazish faoliyatlarini qo'llab-quvvatlash uchun kerakli

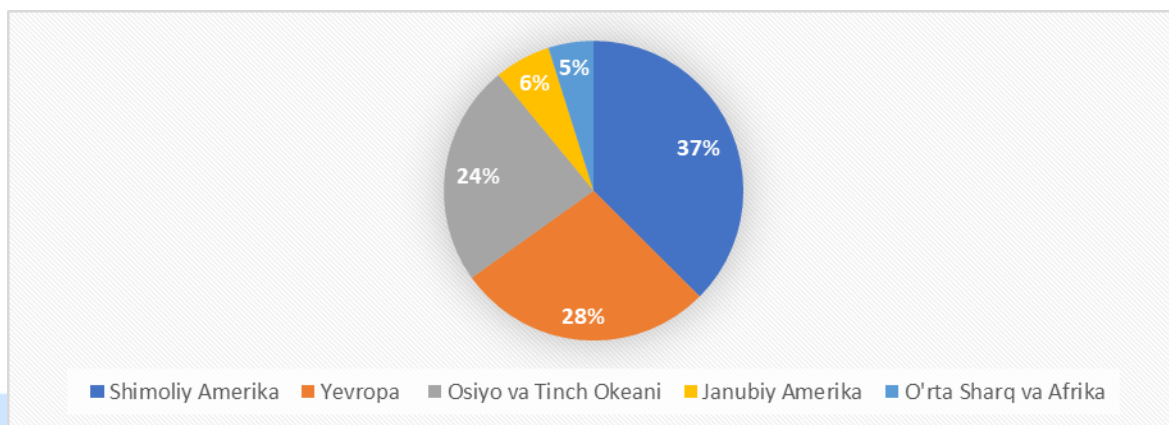
shakllanishlar platformalarining yaxshi ishlashiga imkon berib, kredit olishchilarni va investorlarni jalb qilishga imkon berdi.

1-rasm. P2P qarz bozorining 2023-yil va 2033-yillardagi hajmining o'sishi (AQSH dollari, mlrd)⁴³

Shimoliy Amerika umumiy ravishda boshqa mintaqalarga nisbatan P2P ijaraga o'tkazish uchun o'ziga yoqimli tartibot muhitiga ega. Tartibotlar shaffofligi va ijaraga o'tkazish faoliyatlarini qo'llab-quvvatlash uchun kerakli shakllanishlar platformalarining yaxshi ishlashiga imkon berib, kredit olishchilarni va investorlarni jalb qilishga imkon berdi. Shimoliy Amerikada kredit tarixi infrastrukturasi, shu jumladan kredit byuroslari va reyting tizimlari mavjud, bu esa kredit olishchining kredit qobiliyatini baholashda yordam beradi. Bu infrastrukturadan foydalanish, P2P ijaraga o'tkazish platformalarida ishtirok etuvchi kredit olishchilar uchun riskni kamaytiradi va investorlar qatnashishini rag'batlantiradi.

⁴³ <https://www.precedenceresearch.com>

2-rasm. 2023-yilda dunyo bo'yicha P2P qarz bozorining ulushlari (foizda)⁴⁴

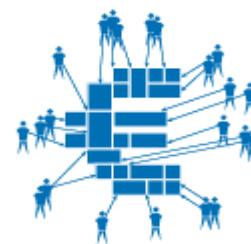
Kraudfanding – bu biznes yoki loyihlarni moliyalashtirish uchun pul yig'ish usuli. Mablag'larni yig'ish platformalarda amalga oshiriladi. Bu esa mablag'ni yig'uvchilarga platforma orqali ko'p sonli shaxslardan mablag' jalb qilish imkonini beradi.

Krovdfanding ko'pincha boshlang'ich kompaniyalar yoki rivojlanayotgan korxonalar tomonidan muqobil mablag'larga kirish usuli sifatida qo'llaniladi. Bu yangi loyihalar, biznes yoki g'oyalar uchun moliyalashtirishning innovatsion usuli

An'anaviy usul

Kraudfanding

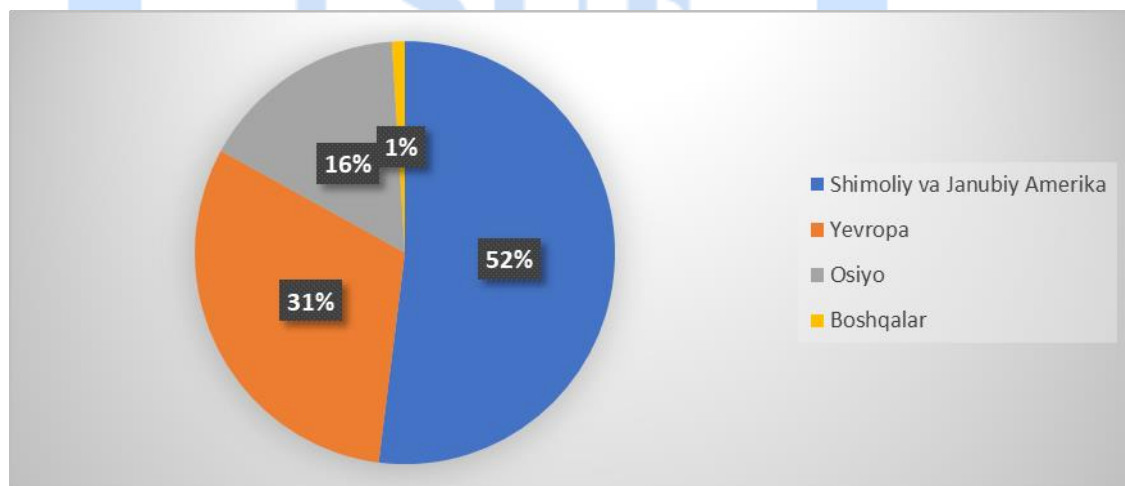
Kraudfandingni quyidagi turlari mavjud:

- Peer-to-peer kreditlash
- Aksiyadorlik kraudfanding
- Mukofotlarga asoslangan kraudfanding
- Xayriyaga asoslangan kraudfanding

⁴⁴ <https://www.precedenceresearch.com>

- Foydani taqsimlash/daromadlarni taqsimlash
- Qarz-qimmatli qog'ozlarni kraudfandingi
- Gibril usul

Venchur kapitali moliyaviy bozorlarda muhim vositachi sifatida paydo bo'ldi. Venchur kapitali moliyalashtirilmagan yoki riskli bo'lgan yuqori texnologiyali firmalarni kapital bilan ta'minlaydi. Venchur kapitalistlari investitsiya jarayonining har bir bosqichida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etishning turli mexanizmlarini ishlab chiqdilar. Shu bilan birga, venchur kapital jarayoni ham vaqti-vaqti bilan turli risklarga duch kelishlari mumkin, bu esa investorlar yoki tadbirkorlar uchun muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

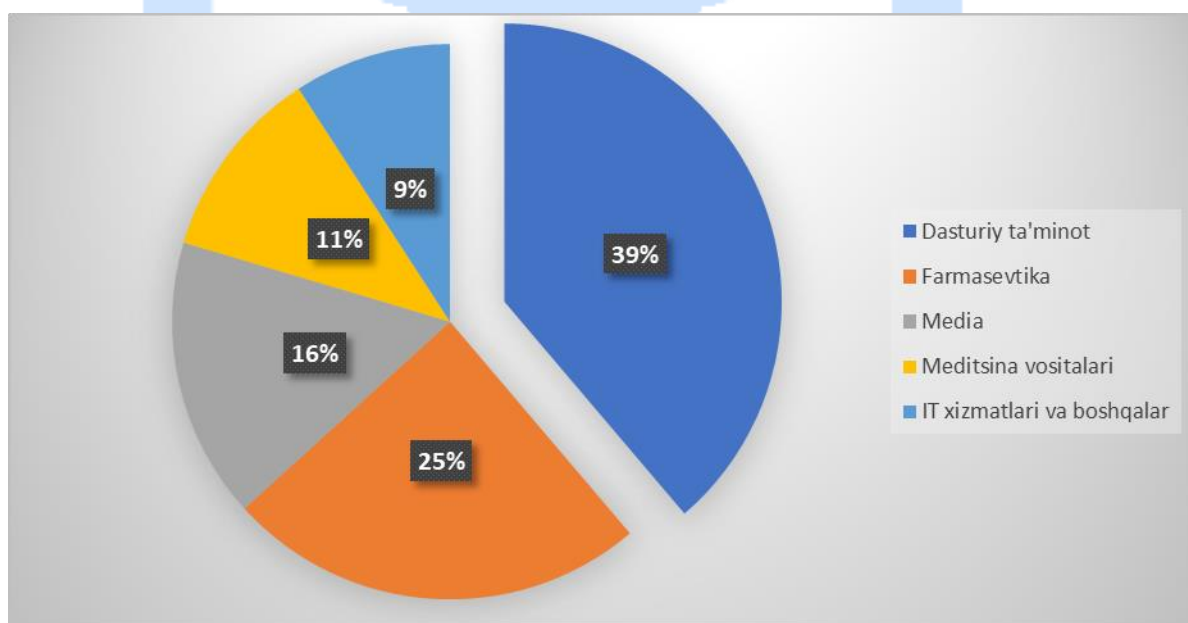
3-rasm. 2023-yilda dunyo bo'yicha venchur kapitali orqali moliyalashtirish ulushlari (foizda)⁴⁵

Venchur kapitali yangi korxonalar yoki mablag'lari cheklangan startaplar uchun moliyaviy manba turidir. Venchur kapitaliga investitsiyalar - bu yuqori istiqbolga ega bo'lgan startaplar yoki kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlariga xususiy investitsiyalarni qidirayotgan investorlar kapitalini boshqaradigan birlashtirilgan investitsiya fondi. Ushbu investitsiyalar ko'pincha yuqori o'sish yuqori riskli investitsiyalar sifatida tavsiflanadi.

⁴⁵ <https://www.deutschewealth.com>

Biotexnologik va masofaviy ishlaydigan dasturiy ta'minot kompaniyalariga o'sib borayotgan investitsiyalari bozor evolyutsiyasini kuchaytirmoqda . COVID-19 pandemiyasi ko'plab tarmoqlarning pasayishiga olib keldi, bu esa venchur kapital investitsiya xizmatlariga talabning pasayishiga olib keldi. Biroq, tibbiyot sanoatiga, ayniqsa, biotexnologiya sektoriga vaktsinatsiya uchun samarali dori vositalarini ishlab chiqishga e'tibor qaratilishi ushbu sohalarga investitsiyalarning ko'payishiga olib keldi

Dunyo miqyosida yuqori daromadli shaxslar sonining ortib borayotgani rivojlanishni shakllantiradigan bozor tendensiyalaridan biridir. 1 million AQSh dollariga teng yoki undan ortiq sof boylikka ega bo'lgan nufuzli xususiy kapital va to'siq fondlariga investitsiyalarni o'z ichiga olgan maxsus xizmatlarni taklif qiladi. Ular, shuningdek, IPO oldidan joylashtirish va har qanday korxonaning oldidan sotilishining bir qismi bo'lish imkoniyatlarini taklif qilishadi. Katta investitsiya va boyluk portfeliga ega bo'lganligi sababli, bu shaxslar samarali moliyaviy taqsimot uchun moliyaviy menejerlar yoki moliya bo'yicha maslahatchilarning tajribali xizmatlariga ehtiyoj sezadi. Ushbu moliyaviy menejerlari ularga o'z portfellarini boshqarishda yordam beradi, shuningdek, aktivlarni himoya qilish va soliq boshqaruvi kabi funktsiyalarni bajaradi.

4-rasm. 2023-yilda dunyo bo'yicha venchur kapitali orqali moliyalashtirish ulushlari (foizda)⁴⁶

Umuman olgan mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda muqobil moliyalashtirish instrumentlarining o'rni kundan kunga o'sib bormoqda. Yuqorida ko'rib o'tganimzdek iqtisodiyotning riskli tarmoqlariga yoki yangi tashkil etilayotgan korxonalrni zarur mablag'lar bilan ta'minlashda bu kabi moliyaviy instrumentlarning ahamiyati yuqori hisoblandi. Venchur kapitali sihtirokida moliyalshirishning katta qismi bu Shimoliy va Janubiy Amerika mamlakatlariga top'g'ri kelmoqda. Bu hududlarda dunyo yalpi ichki mahsulotining 35 foizga yaqini tashkil etadi. Venchur kapitali orqali moliylashtirishning ham 50 foizdan ortig'I ushbu mamlakatlar hissiga to'g'ri kelmoqda. Mamlakat rivojlanishi uchun an'anaviy moliyalshirishdan tashqari doimiy ravishda muqobil moliyaga ham talab ortib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. T.S.Malikov, Moliya: O'quv qo'llanma; O'zR oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.-T.: Iqtisod-Moliya, 2018.-268-bet
2. Malikov T, Haydarov N. Budget daromadlari va xarajatlari. O 'quv qo 'llanma, Toshkent:"IQTISOD-MOLIYA. 2007.
3. Ваҳобов АВ, Маликов ТС. Молия. Дарслик/Тошкент Молия институти. Тошкент:"Шарқ. 2010;804.
4. Маликов ТС. Молиявий қарор қабул қилиш асослари. Т.: Шарқ. 1996:43-56.
5. Jia, X., Cui, Y., Patro, R., Venkatachalam, S., Kanday, R. & Turayevich, J. (2023). Application of fractional-order nonlinear equations in coordinated

⁴⁶ Ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tayyorlandi

- control of multi-agent systems. *Nonlinear Engineering*, 12(1), 20220335. <https://doi.org/10.1515/nleng-2022-0335>
6. Nazarbaevich A. A., To'raevich J. I., Qilichbayevich S. M. Gulomov Ibromkhim Rustam ugli.(2024). Development Of China's Sovereign Wealth Funds. *Wire Insights: Journal of Innovation Insights*, 2 (1), 1–8.
 7. Sovereign wealth funds of the Republic of Uzbekistan in the post-pandemic period. (2023). *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 1(2), 355-372.
 8. <https://www.crowdfunding.com>
 9. <https://www.kun.uz>
 10. <https://www.sciencedirect.com>
 11. <https://www.deutschewealth.com>
 12. <https://www.precedenceresearch.com>